

**SON DÖNEM OSMANLI KELAM
DÜŞÜNCESİNDE KADIN MESELESİ
(İSLÂMCILAR-TÜRKÇÜLER-BATICILAR)**

DR. OSMAN DEMİRCİ

© Copyright 2020

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-7106-75-7

Kitap Adı

Son Dönem Osmanlı Kelam Düşüncesinde Kadın Meselesi
(İslamcılar-Türkçüler-Baticılar)

Yazar

Dr. Osman DEMİRCİ

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

Bisac Code

REL102000

DOI

10.37609/akya.373

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Tanzimat sonrası dönemde tartışma konularından biri haline gelen kadın konusu hâliyle Batı'daki gelişmelerden müstağni olamazdı. Kadın hakları konusundaki Batı'da başlayan tartışmalar oldukça yoğun bir şekilde artık Osmanlı düşünürlerinin gündemine de girmeye başlamıştır. Her ne kadar ahlâk ve fıkıh disiplinlerinin konusu olmaya devam etse de kadın meselesi bu çerçevenin çok ötesine taşınmıştır. Kadın meselesi üzerinden aslında dinin hükümleri sorgulanmaya başlanmış ve bu sorgulama daha çok dinin hükmünü açıklayan ulemâ ve gelenek üzerinden yapılmıştır. Dinin hükümlerinin yanlış anlaşıldığı iddiasıyla ulemânın sorumlu tutulması, meselenin hem dinî hem de aklî alanda tartışılmasını zorunlu hale getirmiştir. İslâmcılar bu noktada tartışmaların merkezinde olsalar da konu bir fıkıh meselesi olmaktan çoktan çıkmış bir inanç meselesi haline gelmiştir. Kelamî alana taşınan bu konuda artık sadece İslâmcılar değil, Batıcılar ve Türkçülerin de söyleyecek fikirleri vardır. Kadın meselesi İslâmcıların insafına bırakılmamış ve mesele sadece bir fetva konusu olarak görülmemiştir. Dolayısıyla konunun dinî olduğu kadar rasyonel açıdan da tartışılması kaçınılmazdır. Şer'î bir hükmün aklen nihaî olarak çözülemeyeceğine dikkat çekenler olsa da konu daha çok rasyonel alana taşınmış ve mesele toplumsal ve bireysel açıdan fayda-zarar mantığı içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Kelam metodolojisi ve mantalitesine uygun olacak şekilde konu aklî ve dinî kanıtlar çerçevesinde tartışılmıştır. Mesela Anglikan Kilisesi'nin şeyhülislâmlık makamına yönelttiği sorulardaki dil bir sorgulama iması taşıdığından, bu sorulara verilecek cevapların dahi bir savunma olacağı kaygısıyla cevap vermeyi zillet sayacak İslâmcılar dahi çıkacaktır. Sonuçta İslâm'ın kadına verdiği değerin sorgulandığı bu sorulara verilecek cevaplar, İslâm dininin kadına dair hükümlerin rasyonel alanda savunulması demektir. İnsanın değeri, toplumsal faydalar, kadının mahiyeti, dinin genel amaçları gibi birçok konu da ister istemez bu meseleye bağlı olarak tartışılmaya başlanmıştır. Kadının fitratı, kadın ve erkeğin tabii rolleri, birey ve toplumun mutluluğunun sağlanması gibi birçok alana sıçrayan bu tartışma atmosferi içerisinde kesin bağlayıcı kanıtlar sunmanın imkânsızlığı ortadadır.

Osmanlı toplumunda kadın meselesi İslâmcı, Türkçü ve Batıcı düşünür ve ilim adamlarınca yoğun bir şekilde tartışılacaktır. Batıcı ve İslâmcılar arasında oldukça yoğun devam eden tartışmalarda Türkçüler toplumsal hassasiyetlere ve dinin açık hükümlerine ters düşmemek adına bu tartışmalarda daha çok bir denge unsuru gibi katılmışlardır. Batıcılar da İslâmcılar da kendi aralarında ılımlı ve radikal olarak ayrılmakta ve yekpare bir yapı arz etmemektedirler.

Kadın meselesi gündemi aşırı meşgul etmesi, dönemin bazı yazarları açısından bıktırıcı bulunsa bile konu tartışılmaya hız kesmeden devam etmiştir. Bunda şer'î bir mesele olduğu için aklen nihaî anlamda çözümünün imkânsızlığının yanında benzer argümanların farklı yazarlar tarafından sürekli tekrar edilmesinin de payı büyüktür. Mahmud Esad

Efendi gibi şer'an çözülmüş bu meselenin aklî olarak tartışılmasında bir fayda göremediğini söyleyenler olsa da konu ısrarla tam da bu zeminde tartışılmaya devam edilmiştir. Kadın konusunda yazarların ekseriyetle erkek olduğuna bakılırsa kadın meselesinde sadece kadınların tartışmasını isteyen feminist tepkinin pek dikkate alınmadığı anlaşılıyor. İslâmcılar söz konusu olduğunda kadın konusu hakkında kalem oynatanlar ekseriyetle erkek yazarlardır ve bu dönemde Türkçü ve Batıcılara ait birçok kadın dergisi olduğu halde İslâmcılara ait bir kadın gazetesi bile yoktur. Bütün biktiriciliğine rağmen konu dönemin en önemli düşünceleri ve ilim adamları tarafından oldukça ciddiye alınmış ve neredeyse kadın konusunda dair her düşünür kendisini bir şey söylemek zarûretinde hissetmiştir. Bizim yapmaya çalıştığımız, bütün bu tartışmaların inanç boyutundaki izlerini sürebilmek, bu noktadan meseleye bakabilmek ve kadın meselesinin ilk defa bu boyutta tartışılmasında özellikle İslâmcıların kadın tasavvurlarını ortaya koyabilmektir.

Kadın konusundaki tartışmaların yoğunlaştığı II. Meşrutiyet döneminde farklı düşünce ekolleri tarafından meselenin nasıl ele alındığını göstermeyi amaçlarken, konunun daha çok kelimî vechesine dikkat ederek kadın meselesine bu perspektifle bakmaya çalışacağız. Bu açıdan meselenin fikhî boyutu, günümüzdeki feminist tartışmalar, yeni yorumlar ve İslâm'ın kadın tasavvurunun ne olduğu veya nasıl olması gerektiği gibi tartışmalara girilmemeye çalışılacaktır. Söz konusu konular oldukça önemli olmalarına karşın bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

Kitap bir giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişte konunun amacı, önemi ve bir kelim konusu haline nasıl

geldiği ele alınmaktadır. Birinci bölümde tarihsel süreç içerisinde din ve medeniyetlerin kadın telakkileri, Batı ve Osmanlı toplumundaki kadının konumu ele alınacaktır. İkinci bölümde Batıcıların kadın konusuna yaklaşımları, geleneksel kadın tasavvurunu sorgulamaları, kadın hareketleri, Batı ve İslâm geleneklerinin kadın tasavvurlarından bir orta yol bulma çabaları, bir problem olarak görülen kadının, eğitim, çalışma, tesettür, çok eşlilik gibi konuları hakkındaki genel düşünceleri ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde Türkçülerin kadın tasavvurları daha çok Ziya Gökalp'in görüşleri etrafında ele alınmaktadır. Gökalp'in belli bir felsefî sistem içerisindeki görüşleri ve kadın sorununa yönelik çözüm önerileri incelenecek, kadın konusundaki sentezci yaklaşımının izleri sürülecektir. Temelde Batıcı önerileri kabul eden Türkçülerin bunları İslâm hükümleriyle nasıl telif ettiklerini en sistemli şekilde ortaya koyan bir filozofun fikri çabaları kendi iç tutarlılıklarıyla ele alınacaktır. Dördüncü ve son bölümde İslâmcıların kadın tasavvurları, farklı İslâmcı düşünürlerin perspektifinden incelenecektir. Kadın konusunda birinci muhatap olanlar İslâmcılardır ve konuyu ele alan herkes, mutlaka konunun dinî boyutuna değinmek ve meşruiyetini bu noktadan almak veya dinle hesaplaşmak zorundadır. Burada da en büyük muhalif ve muhatap İslâmcılardır. Özellikle dinî kanıtlar noktasında yapılan bütün hatalar onların dikkatleriyle ortaya çıkarılacaktır. İslâmcıların kendi aralarındaki teferuattaki ihtilaflarına rağmen temel meselelerdeki ittifak noktaları dinî ve aklî kanıtları, yaptıkları polemikler ele alınacaktır ki burada önemine binaen Mustafa Sabri Efendi'ye ayrı bir yer ayrılacaktır. Bu bölümde kadın konusu etrafın-

daki temel tartışma noktaları olan tesettür, çok eşlilik, eşitlik, çalışma ve eğitimde kadının yeri konularının yanında kadının eşitliği, özgürlüğü ve feminizm hakkındaki görüşleri, kadınların yeni haklar elde etmesine verdikleri fikri ve duygusal tepkileri incelenecektir.

Osmanlı son döneminde kadın konusunun sorunlaşması zamanla da bir inanç sorununa dönüşmesinin sonuçları, söz konusu üç akım üzerinden ele alınmakta ve Cumhuriyet sonrasında da devam eden konunun ilk defa ortaya çıktığı atmosfere dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu dönemde kadının konumu meselesi bizim de oldukça istifade ettiğimiz çalışmalar yapılmış olsa da biz meseleyi bir inanç sorunu olması yönünden ve ortaya konulan argümanlar açısından ele almaktayız. Osmanlı toplumu bağlamında geleneksel aile yapısının ve kadının toplumdaki konumunun sarsılmaya ve sorgulanmaya başlandığı bu dönemdeki sorunlar güncelliğini halen korumaktadır ve burada dinin kadın konusundaki hükümleri doğrudan veya dolaylı olarak meselenin en önemli tartışma zeminini oluşturmaktadır. Son olarak bu çalışmada İslâm'ın kadın tasavvuru incelenmemiş, bu üç akımın zihin dünyasında İslâm'ın kadın tasavvurunun nasıl olduğuna dair görüşleri dikkatlere sunulmuştur. Selahaddin Asım gibi radikal Batıcılar bir kenara bırakılırsa bu akımların da temel bakış açıları bir din olarak İslâm'ın kadın tasavvurunun nasıl olduğuna dair fikrî çabalarıdır ve bütün meşrûyetler dinden alınmaya çalışılmaktadır. Bu haliyle konu İslâmcıların tekelinde değildir.

Osmanlı'da kadın meselesine dair tartışmaları mümkün olduğunca objektif bir bakış açısıyla ele almak bu çalışmanın belki de en önemli amacıdır. Dolayısıyla kadın konu-

sundaki tartışmaların Osmanlı toplumu açısından ilk defa tartışıldığı bu dönemi anlamaya çalışmanın önemli olduğunu düşünüyorum ve bu çalışmanın kadın konusundaki araştırmalara az da olsa bir katkısı olmasını temenni ediyim. Çalışmanın bi çok açıdan müzakere edilmesinde ve son halini almasında önemli katkıları olan eşim Emine Hanım'a teşekkür ediyorum.

Osman Demirci

13. 06. 2020 Trabzon

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
-------------	-----

GİRİŞ: BİR KELAM MESELESİ OLARAK KADIN	1
---	----------

1.BÖLÜM: KADIN MESELESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	13
---	-----------

Din ve Medeniyetlerin Tarihi	
Süreçteki Kadın Tasavvurları.....	13
İslâmî Dönemdeki Devamlılık ve Dönüşümü Açısından	
İslâm Öncesi Cahiliye Döneminin Kadın Algısı.....	34
Kur'an'da Kadın: Tesettürün Emredilmesi.....	41
Hz. Peygamber Zamanında Kadınların Sosyal	
Hayat İçerisinde Genel Görünümleri	48
İslâm Ahlâk Kitaplarında Kadın	52
Genel Çizgileriyle Osmanlı Toplumunda Kadın	58
Batılılaşma Sonrası Dönemde Osmanlı'da Kadın	65
Osmanlı Toplumuna Yansıması Yönüyle	
Batı'da Kadın Tartışmaları: Feminizmin Etkileri	74
Rusya Müslümanları Arasında Kadın Konusundaki	
Gelişmeler ve Osmanlı Toplumuna Yansımaları	84
Rusya Müslüman-Türk Kadınları Kongreleri ve Musa	
Carullah'ın Kadın Hareketi İçerisindeki Rolü.....	93

2.BÖLÜM: BATICILARIN KADIN KONUSUNA

YAKLAŞIMLARI 101

Yeni Bir Dünyanın Ayak Sesleri:

Osmanlı’da Kadın Hareketleri 101

Geleneksel Kadın Tasavvurunun Sorgulanması:

Baticıların İdeal Modern Kadını 106

Filozof Rıza Tevfik’in Polemiklerinde Kadın Konusu 115

Baticılar Açısından Bütün Kadın Sorunlarının

Kaynağı Olarak Tesettür Meselesi 123

Geleneksel Evlenme-Boşanmanın Sorgulanması:

Celâl Nuri’nin İdeal Ailesi 137

Çok Eşlilik: Dinî Bir Ruhsattan Yine Dinî Yorumlarla

Kurtulma Çabaları 146

Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Kadınların

Eğitim ve Çalışma Sorunu 152

İslâm Dininin Buyruklarından Kurtarılmış Kadın

Tahayyülü: Selahaddin Asım’ın Kadın Tasavvuru 160

3.BÖLÜM: TÜRKÇÜ DÜŞÜNÜRLERİN KADIN

KONUSUNA YAKLAŞIMLARI 183

Ziya Gökalp’in Kadın Konusundaki Düşünceleri: Baticılarla

İslâmcılar Arasında Bir Orta Yol Bulma Çabaları 183

Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocakları

Etrafında Kadın Tartışmaları 209

4.BÖLÜM: İSLÂMCILARIN KADIN KONUSUNA

YAKLAŞIMLARI	219
Kadının Doğasının Ne Olduğuna Dair: Genel Çizgileriyle İdeal Müslüman Kadın	219
Çalışma Hayatında Kadın: Kamusal Alanda Kadının Görünürlülüğü Sorunu	235
İslâm'ın Kadına Verdiği Değerin Diğer Din ve Miletlerle Mukayesesi.....	244
Çok Eşliliğin Rasyonalize Edilmesi: Dinî ve Aklî Kanıtlarla Çok Eşliliğin Savunulması	257
Önemi ve Vazgeçilmezliği Bakımından Tesettür Meselesi	282
Tesettür Konusunda Polisiye Tedbirler: İslâmcıların Yaptırım İstekleri	300
Dinin ve Geleneğin Bütün Kodlarının Yıkılması Olarak Kadın-Erkek Eşitliği ve Kadınların Özgür Olması	327
Kadınların Eğitimi Meselesi	346
Bir Fesad Hareketi Olarak Feminizm.....	357
Şeyhülslâm Mustafa Sabri Efendi'nin Polemiklerinde Kadın Meselesi	381
SONUÇ	399
KAYNAKÇA	409

KAYNAKÇA

- “İstanbul Kadını İçin Hürriyet-i Mutlaka”, SR, c. XXV, sy. 632, İstanbul: Eşref Edib, 1 Kanunisani 1340, s. 123-124.
- “Kadınlarımız Hakkında II: Veliaht Hazretlerinin Beyanâtı Münasebetiyle”, SR, c. XVII, sy. 442, İstanbul: Eşref Edib, 25 Eylül 1335, s. 221-222.
- “Tesettür Hakkında İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi”, Mahfil, c. III, sy. 25, İstanbul: Tahirülmevlevi, 1340 [1922], s. 3.
- “Türklük Şuunu: Türk Kadınlarının Faaliyet ve Fedakârlığı; Bakü’de Yaşlı Hanımlara Mahsus Dersler; Kazan’da Türk Kız Lisesi; Orenburg’da Kız Sanayi Mektebi”, Türk Yurdu (1. Seri), c. III, sy. 9, İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti, 8 Şubat 1328, s. 287-288
- “Veliahd Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Kadınlık Hakkında Beyanâtı”, İtisam, c. I, sy. 43, İstanbul: Ahmed Şirani, 25 Eylül 1335, s. 474-476.
- Abdullah Cevdet [Karlıdağ], “İcmal-i Mukadderat-ı Nisa”, İctihad, c. II, sy. 9 (21), Kahire: Abdullah Cevdet, Mart 1909, s. 329-330.
- _____, “Kadın ve Siyaset”, İctihad, c. XXV, sy. 298, İstanbul: Abdullah Cevdet, 1 Haziran 1930, s. 5400-5401
- _____, “Kadınlarda Gaye-i Hayat”, İctihad, c. III, sy. 28, İstanbul: Abdullah Cevdet, 1 Ağustos 1327, s. 798-800.
- _____, “Kadınlarda Tül-u Hayat”, Ma’lumat, c. I, sy. 39, İstanbul: Artin Asaduryan, Mehmed Fuad, 24 Teşrinisani 1310.
- Abdülaziz Çaviş, “Anglikan Kilisesine Cevap XXII: Kadının Şeriat-ı İslâmiyyedeki Mevkii; Kadının Yaradılışı”, SR, c. XXIII, sy. 580, İstanbul: Eşref Edib, 20 Kânûnuevvel 1339, s. 114-116.
- _____, “Anglikan Kilisesine Cevap -XXIX: Kadının Şeriat-ı İslâmiyyedeki Mevkii”, SR, c. XXIII, sy. 588, İstanbul: Eşref Edib, 14 Şubat 1340, s. 241.
- _____, “Anglikan Kilisesine Cevap XXVIII: Kadının Şeriat-ı İslâmiyyedeki Mevkii”, SR, c. XXIII, sy. 587, İstanbul: Eşref Edib, 7 Şubat 1340, s. 226-227.
- Adam, Hüdaverdi, “Nübüvvet’e Dair İki Mesele Nebi İle Rasul Arasındaki Fark ve Kadın’ın Peygamberliği”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl: 1996, sy. 1, s. 58-105.
- Adler, Alfred. İnsan Tabiatını Tanıma, çev. Ayda Yürükan, 11. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Ağaoğlu Ahmed, “Almanya Seyahati İntibaatımdan: Alman Kadınlığı”, Türk Yurdu (1. Seri), c. VIII, sy. 6 (84), İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti, 21 Mayıs 1331, s. 2614-2615.
- _____, “Üç Medeniyet: Aile”, Türk Yurdu (2-3. Seri), c. II, s. 7, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti, Nisan 1341, s. 1-9.

- _____, “Ziya Gökalp Bey”, Türk Yurdu (2-3. Seri), c. I, sy. 3, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti, Kanun-i Evvel 1340, s. 163-191.
- Ahmed Refik Altınay, İstanbul Hayatı: Hicri Onüçüncü Asırda: 1200-1255. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988, s. 4-5.
- Ahmed Şirani, “Kadın”lığın Hayat-ı İctimaiyesine İndirilen Darbeler I”, İtisam, c. I, sy. 14, İstanbul: Ahmed Şirani, 27 Şubat 1335, s. 1-2.
- _____, “Kadın”lığın Hayat-ı İctimaiyesine İndirilen Darbeler II”, İtisam, c. I, sy. 16, İstanbul: Ahmed Şirani, 13 Mart 1335.
- _____, “Kadınlar Meselesi ve Medrese Saltanatı”, İtisam, c. I, sy. 21, İstanbul: Ahmed Şirani, 17 Nisan 1335, s. 113-116.
- _____, “Kadınlığın” Hayat-ı İctimaiyesine İndirilen Darbeler III”, İtisam, c. I, sy. 17, İstanbul: Ahmed Şirani, 20 Mart 1335.
- Ahmed Şükrü, “Yüksek Tahsilin Kadınlar Üzerindeki Tesirâtı”, SR, c. XXIII, sy. 584, İstanbul: Eşref Edib, 17 Kânûnûsânî 1340.
- Ahmed Vasfî Zekerîyya, “Müslümanlar Nasıl Mekteplere Muhtaçtır?” SM, c. VI, sy. 137, İstanbul: Eşref Edib, 7 Nisan 1326, s. 105-107.
- Aişe Meliha, “Müslüman Kadını Hürdür ve Mesuttur”, SR, c. XI, sy. 282, İstanbul: Eşref Edib, 23 Kanunisanî 1329.
- Akçura, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, 8. Baskı, Ankara: TTK, 2018.
- Akman, Filiz Barın, Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını, İstanbul: Kopernik Yayınları, 2017.
- Akman, Mustafa, “Celâleddin ed-Devvânî’nin Kelâm Sistemi”, c. 3, sy. 1, Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017.
- Aksekili Ahmed Hamdi, “İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcat –I”, SR, c. XI, sy. 275, İstanbul: Eşref Edib, 5 Kanunievvel 1329, s. 226-228.
- _____, “İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcat –II”, SR, cilt: XI, sy. 276, İstanbul: Eşref Edib, 12 Kanunievvel 1329, s. 243-244.
- _____, “İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcat –III”, SR, c. XI, sy. 277, İstanbul: Eşref Edib, 19 Kanunievvel 1329, s. 258-260.
- _____, “İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcat –IV”, SR, c. XI, sy. 280, İstanbul: Eşref Edib, 9 Kanunisanî 1329, s. 310.
- _____, “İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcat –VI”, SR, c. XIII [XI], sy. 285, İstanbul: Eşref Edib, 13 Şubat 1329, s. 392-394.
- Akûn, Ömer Faruk, “Namık Kemal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2006, c. XXXII.
- Albayrak, H. Şule, “İslâm’da Kadın Tartışmalarında Geleneğe Özcü Yaklaşımın Eleştirisi Ve Alternatif Bir Gelenek Okuması”, Kadın Olmak, İslâm Gelenek Modernlik ve Ötesi, s. 398-418.
- Ali Birinci, İzmirli İsmail Hakkı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2001, c. XXIII.
- Amasri Mustafa Nazmi, “Taşrada İslâm Kadını”, SR, c. XVI, sy. 410-411, İstanbul: Eşref Edib, 1 Mayıs 1335.
- Arçın, Şeyma Ay. Eski İsrail’de Kadın, Krallık Öncesi ve Krallık Sonrası, Birinci Baskı, İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2017.

- Aristoteles, Politika, çev. Furkan Akdemir, 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2017, s. 44-48.
- Aşa, H. Emel, "Fatma Aliye Hanım", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 1995, c. XII
- Ay, Eyüp, "Örtünmenin Tarihi Görünümleri ve Sembolik Anlam (lar)ı", İslâmiyât, c. 4. sy. 2, (2001).
- Tutku, Nihal Şahin, "Antik Çağdan İslâm'a Kadın Tarihi Bir Perspektif", Kadın Olmak, İslâm Gelenek Modernlik ve Ötesi.
- Ayaz İshaki, "Türk Kadını", Türk Yurdu (2-3. Seri), c. III, sy. 15, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti, Kânûnusânî, 1925.
- Aydın, Mehmet Akif, "Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler", Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: İSAV Yayınları, 1996.
- _____. "AİLE", DİA, II, 196.
- Azimli, Mehmet, Cahiliyyeyi Farklı Okumak, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2017. S. 122-138.
- Babanzade Ahmed Naim, "Nisâiyât Filozof Rıza Tevfik Beyefendi'ye", SR, c. XII, sy. 290, İstanbul: Eşref Edib, 20 Mart 1330.
- _____, "Nisâiyât Filozof Rıza Tevfik Beyefendi'ye", İslâmiyât, c. 4. sy. 2, (2001).
- _____, "Tesettür İşine Zabıta Karışmasın mı? Ebû'z-Ziyâde Velid Beyefendi'ye", SR, c. XVI, sy. 391, İstanbul: Eşref Edib, 13 Şubat 1335.
- Bahrani, Zainab, Babil'in Kadınları, çev. Sercan Çalıcı, Birinci Basım, İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları, 2018.
- Baktır, Mustafa, İslâm'da Kadının Çalışma Şartları, Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: İSAV Yayınları, 1996.
- Bardakoğlu, Ali. "Cahiliye Döneminde Kadın", Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: İSAV Yayınları, 1996.
- Bayram, İbrahim, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin Dinî Düşüncesi, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 1978.
- _____, Türk Düşününde Batı Sorunu, 3. Baskı, İstanbul: YKY, 2018.
- Birinci, Ali, İzmirli İsmail Hakkı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2001, c. XXIII.
- Birinci, Züleyha, Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Böcüzâde Süleyman Sami, Üç Devirde Gördüklerim, TTK Yayınları, 2011.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, "Musahabe-i İctihad: Musahabemizde Sû-i Tefehhüme Meydan Vermeyelim", İctihad, c. IV, sy. 96, İstanbul: Abdullah Cevdet, 06 Mart 1330. s. 2148-2149.
- Bulut, Sedef, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı", Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2013, sy.10, s. 313-336

- Cengiz, Yunus, Doğa ve Öznellik Câhızın Ahlâk Düşüncesi, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Cevad Sami, "Feminizm Meselesi", Mecmua-i Ebüzziya, c. XIV, sy. 150, Kostantiniye: Ebüzziya Tevfik, 27 Cemâziyelaahir 1330.
- Cevdet Paşazâde Fatma Aliye, İslâm'da Kadının Gerçek Yeri (Nisvân-ı İslâm), haz. Muhammed Mahmut Bakır, İstanbul: Derin Tarih Yayınları, 2018.
- Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul: 2016.
- Çelik, Ali, İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları Hicaz Bölgesi, İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.
- Çetindaş, Dilek, "İsmail Gaspıralı'nın Roman ve Hikâyelerinde Kadın Kahramanlar ve İdeal Kadın Önerisi", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 989-1008, Ankara-Turkey, s. 990-1008.
- Danışmend, İsmail Hami, Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?, İstanbul: Okat Yayınları, 1959.
- Demirci, Osman, Osmanlı Medreselerinde Kelam Öğretimi, (İznik, Bursa, Edirne, İstanbul), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Doğan, Atila, Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm, Birinci Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Mut'a", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2006, c. XXXII, 174-180.
- Durkheim, Emile, Dini Hayatın İlk Biçimleri, çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Ebüzziya Tevfik, "Nisaiyyun", Mecmua-i Ebüzziya, Kostantiniye: Ebüzziya Tevfik, 13 Cemâziyelaahir 1330.
- Eliade, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, çev. Lale Arslan, İstanbul: Kalcı Yayınları, 2009.
- Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 2, 6, İstanbul: Merve Matbaacılık, 2001.
- Erişirgil, Mehmet Emin, İslâmcı Bir Şairin Romanı, haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları. 1986.
- Ermenekli M. Safvet, "Şark ve Garb Kadınları", BH, c. III, sy. 74, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 9 Ağustos 1326, s. 1437-1438.
- _____, "Bizde Yenilikler", BH, c. VII, sy.168, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 9 Temmuz 1328, s. 2954-2956
- _____, "Bizde Yenilikler: Mabad", BH, c. VII, sy.170, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 23 Temmuz 1328, s. 2995-2996.
- Ersoy, Mehmed Âkif, "Köse İmâm", Safahat, Ankara: DİB Yayınları, 1990.
- Esen, Hüseyin-Eldar Hasanov, "Zina", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2013, c. XLIV, 440-445.
- Eşref Edib, "Bir Kısım İstanbul Kadınının İrtikab Ettiği Cürm-i İctimâî", SR, c. XXIV, sy. 602, İstanbul: Eşref Edib, 29 Mayıs 1340.

- _____, “Darü’l-İlhan’da Müslüman Kadınlarıyla Erkeklerin Müşterek Konserleri Hakkında”, SR, c. XXIII, sy. 578, İstanbul: Eşref Edib, 6 Kanunievvel 1339.
- _____, “İstanbul’un Yeni Kadını”, SR, c. XX, sy. 512, Ankara: Eşref Edib, 3 Ağustos 1338.
- _____, “Kadınlarda Gaye-i Hayat Ne Olmalıdır?”, SR, c. XVI, sy. 414-415, İstanbul: Eşref Edib, 15 Mayıs 1335.
- _____, “Kadınların Okuyup Yazması Meselesi: ‘La Tu’allemu’n-Nisau Hat’an’ Hadisinin Ravisine Cevap”, SR, c. XII, sy. 288, İstanbul: Eşref Edib, 6 Mart 1330.
- _____, “Kadınların Siyasiyata da Karıştırılması”, SR, c. XXIV, sy. 609, İstanbul: Eşref Edib, 24 Temmuz 1340. , s. 171-172
- _____, “Münteha-yı Medeniyet: Şimdi Sıra Türk Kadınlarının Aktristliğine mi Geldi!”, SR, c. XXII, sy. 547-548, İstanbul: Eşref Edib, 2 Ağustos 1339, s. 13-14.
- _____, “Müslüman Kadınının İsmetine Tecavüz”, SR, c. XXII, sy. 567-568, İstanbul: Eşref Edib, 11 Teşrinievvel 1339.
- _____, “Türk Kadını Frenkleşiyor”, SR, c. XX, sy. 499, Ankara: Eşref Edib, 27 Nisan 1338.
- F. N. “İslâm Kadını: Müracaat Ediyorum”, İslâm Mecmuası, c. I, sy. 2, Halim Sabit, 1329.
- Faruk Demir, “Zina”, İA, MEB, XIII.
- Fatıma Mergube, “İctimaiyyat = İslâm Kadınları ve “Moda”, BH, c. I, sy. 9, İstanbul: Cem’iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 17 Teşrin-i sani 1324. , s. 192-194.
- Fatma Aliye, “İcmal-i Efkâr, Tariki Mesaide Kadın”, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, 1 Kanun-I Evvel, 1917, c. II, sy. 44, s. 291.
- _____, Osmanlı’da Kadın, haz. Orhan Sakin, İstanbul: Ekim Yayınları, 2012.
- Ferid Vecdi , “Müslüman Kadın” trc. Mehmed Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, c. 1, sy. 3. İstanbul: Eşref Edip, 1324.
- _____, “Müslüman Kadını: Beşinci Fasil: Kadın, Amal-i Hariciyyede Erkeklerle Müşareket Edebilir mi?”, Emeği Geçen: Mehmed Akif Ersoy, SM, c. I, sy. 8, İstanbul: Eşref Edib, 2 Teşrinievvel 1324.
- _____, “Müslüman Kadını: Birinci Fasil Kadın Nedir?”, Emeği Geçen: Mehmed Akif Ersoy, SR, c. I, sy. 4, İstanbul: Eşref Edib, 11 Eylül 1324.
- _____, “Müslüman Kadını: Sekizinci Fasil: Kadın Erkekten Kaçmalı mı?” Emeği Geçen: Mehmed Akif Ersoy, SM, c. I, sy. 10, İstanbul: Eşref Edib, 14 Teşrinievvel 1324.
- _____, Müslüman Kadını: Dördüncü Fasil, Emeği Geçen: Mehmed Akif Ersoy, SM, c. I, sy. 6, İstanbul: Eşref Edib, 18 Eylül 1324. s. 90-91.
- _____, Müslüman Kadını: Dördüncü Fasılın Mabâdı, Emeği Geçen: Mehmed Akif Ersoy, SM, c. I, sy. 7 İstanbul: Eşref Edib, 25 Eylül 1324, s. 104.
- Fethî en-Neklâvî , “Kâsım Emîn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2004, c. XXIV,

- Fevziye Abdurreşid, “ Kadın Meselesi”, İslâm Mecmuası, c. 5, sy. 53. s. 1054-1055.
- Fidan, Ali, “Sosyal Teoloji, Ekonomi ve Kadın”, İlahiyat’ta Akademik Araştırmalar, Ankara: Gece Yayınları, 2018.
- Filibeli Ahmed Hilmi, “Din, Hikmet ve Fen Karşısında “Feminizm” Yani Kadınların Bais-i Felaketi Olan Nisaiyyun Mesleği”, Hikmet, c. I, sy. 6, İstanbul: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 13 Mayıs 1326, s. 1-2.
- _____, “Din, Hikmet ve Fen Karşısında “Feminizm” Yani Kadınların Bais-i Felaketi Olan Nisaiyyun-ı Mesleki”, Hikmet, c. I, sy. 7, İstanbul: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 20 Mayıs 1326.
- _____, “Din, Hikmet ve Fen Karşısında “Feminizm” Yani Kadınların Bais-i Felaketi Olan Nisaiyyun Mesleği”, Hikmet, c. I, sy. 8, İstanbul: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 27 Mayıs 1326.
- _____, “İslâm ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, Hikmet, c. I, sy. 14, İstanbul: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 21 Temmuz 1910.
- _____, “İslâm ve Kadınlar: Mazi, Hal ve İstikbal”, Hikmet, c. I, sy. 13, İstanbul: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 14 Temmuz 1910.
- Freud, Sigmund, Otobiyoğrafi, çev. Ayşegül Demir, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2016.
- _____, Bir Yanılsamanın Geleceği, çev. Elif Yıldırım, 2. Basım, İstanbul: Roman Oda Yayınları, 2018.
- _____, Kültürdeki Huzursuzluk, çev. Veysel Atayman, 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Fromm, Erich. Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları, çev. Aydın Arıtan, Birinci Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Gökalp, Ziya, Külliyyat I Şiirler ve Halk Masalları, haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- _____, Türkçülüğün Esasları, haz. Mehmet Kaplan, İstanbul: MEB Yayınları, 1970.
- _____, “Türk Ailesinin Tekâmülü-I”, Küçük Mecmua, c. I, sy.29, Diyarbakır: Ziya Gökalp, 1 Kanunisanı 1338, s. 6-8.
- _____, “Cinsi Ahlâk” Yeni Mecmua: İlim, Sanat ve Ahlâka Dair Haftalık Dergi, c. I, sy. 9, İstanbul: Mehmet Talat, 06 Eylül 1917, s. 162-168.
- _____, “Aile Ahlâkı: Asrı Aile ve Milli Aile”, Yeni Mecmua: İlim, Sanat ve Ahlâka Dair Haftalık Dergi [YM], c. I, sy.20, İstanbul: Mehmet Talat, 22 Teşrinisani 1917, s. 381-382.
- Göle, Nilüfer, Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Görgün, Hilal, “Sükeyne bint Hüseyin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2010, c. XXXVIII.
- Görmez, Mehmet. İlahi Dinlere Göre Başörtüsü”, İslâmiyât, c. 4. sy. 2, (2001), s. 19-24.
- Gültepe, Necati, Türk Mitolojisi, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.

- Gümrükçüoğlu, Saliha Okur, “Osmanlı Toplumunda Kadınlar (16. Ve 17. Yüzyıllar)”, Kadın Olmak, İslâm Gelenek Modernlik ve Ötesi, ed. Şule Albayrak, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Günaltay, Şemseddin, “Kable'l-İslâm Arapların Tedeyyünü”, haz. Abdülmecit İslamoğlu, İslâmiyât, c. 7, s. 1, 2004, s. 187-191.
- Hablemitoğlu, Şengül-Hablemitoğlu, Necip. Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), İkinci Baskı, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Hacı Kâmil (Trabzonlu), “Mürâât Ediyorum” Makalesi Münasebetiyle Sual”, İslâm Mecmuası, c. 1, Sy, 4, İstanbul: Halim Sabit. 1330.
- Halide Nusret Kâzım, “Müslüman Kadını Nasıl Olmalı?”, cilt: I, sayı: 29, İtisam, İstanbul: Ahmed Şirani, 12 Haziran 1335.
- Halil Hamit, İslâm'da Feminizm, haz. Kemal Kızıltoprak, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2001.
- Harman, Ömer Faruk, “Kadın”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2001, c. XIV, s. 86-86.
- Hasan Kâzım, “Makalat: Kadınlarımızın Tahsil ve Terbiyesi”, Ceride-i Sufiyye, c. V, sy. 127 İstanbul: Hasan Kâzım, 26 Nisan 1333, s. 291.
- Hâşim Nâhit(Erbil), Türkiye İçin Necât ve İtilâ Yolları, haz. Necmi Uyanık-Ferudun Ata, Konya: Tablet Yayınları, 2006.
- Hayriye Melek Hunç, “İslâm Kadını”, Türk Yurdu (1. Seri), c. XIV, sy. 11 (161), İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti, 15 Ağustos 1334.
- Hülya Tezcan, “Ferâce”, İA, XIII.
- Hüseyin Kıdvai, Müslümanlıkta Kadın I, SR, c. XXV, sy. 633, İstanbul: Eşref Edib, 8 Kanunisanı 1341.
- _____, “Müslümanlıkta Kadın III”, SR, c. XXV, sy. 635, İstanbul: Eşref Edib, 22 Kanunisanı 1341.
- _____, “Müslümanlıkta Kadın V: Taaddüd-i Zevcât”, SR, c. XXV, sy. 638 İstanbul: Eşref Edib, 12 Şubat 1341.
- _____, “Müslümanlıkta Kadın VI: Taaddüd-i Zevcât”, SR, c. XXV, sy. 639, İstanbul: Eşref Edib, 19 Şubat 1341.
- _____, Müslümanlıkta Kadın IV, SR, c. XXV, sy. 636, İstanbul: Eşref Edib, 29 Kânunusani 1341.
- _____, Müslümanlıkta Kadın VII: Taaddüd-i Zevcât, SR, c. XXV, sy. 640, İstanbul: Eşref Edib, 26 Şubat 1341, s. 242-244.
- _____, Müslümanlıkta Kadın -VIII: Talâk, SR, c. XXV, sy. 641, İstanbul: Eşref Edib, 5 Mart 1341.
- <http://www.timeturk.com/felsefeciler-kadinlari-ilimden-uzaklastirdi> 9.3.2010
- İbrahim Hikmet, “Kadın Erkeğe Faik midir”, Mütalaa, c. II, sy. 85, Selanik: Osman Tevfik, 18 Mart 1314.
- İleri, Celâl Nuri, Kadınlarımız, haz. Halit Erdem Oksağan-Abdullah Musab Şahin, Birinci Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2017.
- İnalçık, Halil, Osmanlı ve Modern Türkiye, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

- İnalcık, Halil, *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, 3. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.
- İskilipli Mehmet Atıf, “Tesettürün Hikmet-i Şer’iyesi”, *Mahfil*, c. 3, sy. 29. İstanbul: Tahirülmevlevi, 1341 (1922).
- _____, “İhticâb ve Tesettür-i Şer’i”, *Mahfil*, c. III, sy. 28, İstanbul: Tahirülmevlevi, 1341 [1922], s. 70-71
- İzmirli İsmail Hakkı, “İctimâî Usûl- i Fıkha İhtiyaç Var Mı?”, *Sebilürreşad*, c. XI [XII], sy. 304.
- _____, “İctimai Usul-i Fıkha İhtiyaç Var mı? (Sual-Cevap)”, *Sebilürreşad*, c. XI [XII], sy. 298, İstanbul: Eşref Edib, 15 Mayıs 1329 [1330], s. 211-216
- _____, “İslâm’da Kadının Hukuk ve Zeaifi I: Kadının Ehemmiyeti-Tehzib ve Tenviri”, *SR*, c. XX, sy. 497, Ankara: Eşref Edib, 13 Nisan 1338, s. 30-31.
- _____, “Nisâiyyât Tesettür Meselesinin Tarîk-i Halli”, *SR*, c. XII, sy. 291, İstanbul: Eşref Edib, 27 Mart 1330, s. 78.
- _____, *Anglikan Kilisesine Cevap*, (el-Cevâbü’s-Sedîd fî Beyâni Dîni’t-Tevhid), haz. Fahri Unan, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- İzzetbegoviç, Ali, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban, 9. Baskı, İstanbul: Nehir Yayınları, s. 350-354.
- Kaymaz, Kadriye, *Gölgedeki Kalem Emine Semiye*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Kamacı, Fatimatüz Zehra, “Hz. Peygamber Döneminde Kadın Olmak”, *Kadın Olmak, İslam Gelenek Modernlik ve Ötesi*, ed. Şule albayrak, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Kara, İsmail, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul: Gerçek Hayat, 2001.
- Karpat, Kemal, *İslâm’ın Siyasallaşması*, çev. Şiar Yalçın, 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kardaş, Rıza, “Ziya Gökalp”, *İA*, MEB, XIII.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm’da Kadın ve Aile*, İstanbul: Ensar Yayınları, 1995
- Kaval, Musa “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, *Akademik Bakış Dergisi*, sy. 55, Mayıs - Haziran 2016,
- Kaya Nuri, “Kadın”, *İctihad*, c. XVIII, sy. 153, İstanbul: Abdullah Cevdet, 1 Mayıs 1923.
- Kaymaz, Kadriye *Gölgedeki Kalem Emine Semiye*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Kerim Bayram, II. Meşrutiyet Dönemi Yayın Organlarından Sırat-ı Müstakîm’de Kadın ve Aile, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, 2010.
- Kerimi, Fatih, *Avrupa Seyahatnamesi*, haz. Fatih Gökçek, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.
- Kılavuz, Ulvi Murat, “İbn Hazm’da Nübüvvet Tasavvuru”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2015/1), s. 3-25.

- Kılıçzade Hakkı, “Kadınlar ve Mekatib-i İptidaiyye Muallimleri”, İctihad, İstanbul: Abdullah Cevdet, 04 Nisan 1329. c. IV, sy. 60, s. 1310-1312.
- _____, “Taaddüd-i Nikâh, Taaddüd-i Zevcât”, Hürriyet-i Fikriyye [Serbest Fikir, Uhuvvet-i Fikriyye], sy. 9, İstanbul: İsmail Haydar Kemal, 3 Nisan 1330.
- _____, “Tamamen Hal Olunmadıkça Bitmeyen Bir Mesele” İctihad, c. IV, sy. 92-3, İstanbul: Abdullah Cevdet, 06 Şubat 1329.
- Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, haz. Mustafa Koç, 2. Baskı, İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Kitabı Mukaddes, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993.
- Koç, Merve Zeynep. XVI. yüzyıl Batılı Seyahatnamelerinin Işığında Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Hayatın Dinamikleri: Yemek Kültürü, İnançlar, Örf-Adet ve Osmanlı Kadını Üzerine, Yüksek Lisans Tezi Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Korlaelçi, Murtaza, Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları, 2002.
- Kurnaz, Şefika, Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- _____, Yenileşme Sürecinde Türk Kadını, 1839-1923, 2. Basım, İstanbul: Ötüken, 2011.
- Kurt, İsmail, “Kadınlarla İlgili Fermanlar”, Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: İSAV Yayınları, 1996.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, çev. Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2008.
- M..., “Darülfünun ve Kadın Meselesi”, Türk Yurdu (1. Seri), c. XIV, sy. 2 (152), İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti, 16 Kânunusani 1334.
- M. Hilmi, “Kadın Timsal-i Namusdur”, İtisam, c. I, sy. 23, İstanbul: Ahmed Şirani, 01 Mayıs 1335.
- M. Hüseyin Kıdvai, “Müslümanlıkta Kadın –II”, SR, c. XXV, sy. 634, İstanbul: Eşref Edib, 15 Kânunusani 1341.
- M. Şemseddin, “İslâm Kadını: İslâm’da Kadının Mevki-i İctimaiyyesi”, İslâm Mecmuası, c. 1, sy. 6. İstanbul: Halim Sabit, 1330.
- M. Şükrü, “Kadınlarımız”, BH, c. IV, sy. 98, İstanbul: Cem’iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 7 Şubat 1326.
- M. Zeki Duman, “Kur’anda Örtünmenin Temel Sınırları”, İslâmiyat, c. 4. sy. 2, (2001).
- Mahmud Esad, “Tesettür-i Nisvan Meselesi Hakkında Son Söz: Ali Rafet İmzalı Mektup Sahibine”, SR, c. XI, sy. 279, İstanbul: Eşref Edib, 2 Kanunusani 1329, s. 289-290.
- Mamure Hamidullah, “Anadolu Kadınları: Fazile-i Muhtereme Emine Sümeyye Hanım Efendi Hazretlerine”, Tearüf-i Müslimin, c. II, sy. 28, İstanbul: Ahmed Taceddin, Yakub Kemal, 23 Kânûnuevvel 1326, s. 59-61.
- Mansurizâde Said, “Taaddüd-i Zevcât Münasebetiyle Efkar-ı Umumiyyeye”, İslâm Mecmuası, c. 1, sy. 11. s. 325-329.

- _____, “Taaddüd-i Zevcât Münasebetiyle Efkâr-ı Umumiyyeye”, *İslâm Mecmuası*, c. 1, sy. 12. s. 367-371.
- _____, “Taaddüd-i Zevcât Münasebetiyle”, *İslâm Mecmuası*, c. 1, sy. 9, s. 233-237.
- Mehmed Abdülbaki, “Âlem-i İslâm'da Kadınlar”, *Ceride-i Sufiyye*, c. II, sy. 24-21, İstanbul: Hasan Kâzım, 11 Nisan, 1329.
- Mehmed Fahreddin, “Feminizm Meselesi I: Bizde Nisaiyyun Nasıl Türedi?”, *SR*, c. I-VIII, sy. 13-195, İstanbul: Eşref Edib, 17 Mayıs 1328.
- _____, “Nisaiyyundan Cevad Sami Bey'e Açık Cevap”, *SR*, c. I-VIII, sy. 19-201, İstanbul: Eşref Edib, 28 Haziran 1328.
- Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
- Mehmet Vehbi Efendi, *Akaid-i Hayriyye, Osmanlıcadan Sadeleştiren ve Notlandırılan Resul Öztürk*, Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.
- Mevlana, *Mesnevi*, çev. Veledd İzbudak, Gözden Geçiren Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: MEB Yayınları, 1990.
- Muhammed Ferîd Vecdî, *Emeği Geçen: Mehmed Akif Ersoy, “Müslüman Kadını: Üçüncü Fasıl: Kadın Bedenen ve Ruhen Erkeklerle Bir Olabilir mi?”*, *SM*, c. I, sy. 5, İstanbul: Eşref Edib, 11 Eylül 1324.
- Musa Carullah, *Hatun*, (haz. Mehmet Görmez), 7. Baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Musa Kâzım, *Külliyât-ı Şeyhülİslâm Musa Kâzım Efendi, Dinî İctimai Makaleler, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası*, 1336.
- Mustafa Adli, “Kadın, Bais-i Terakki-i Millettir”, *Hikmet*, c. I, sy. 41, İstanbul: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 26 Kânunusani 1910.
- Mustafa Fevzi, “Hadis-i Şerif: Müslümanlıkta Kadın ve Tesettür”, *Ceride-i Sufiyye*, c. V, sy. 157, İstanbul: Hasan Kâzım, 10 Mart 1334.
- Mustafa Sabri, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden Taaddüd-i Zevcât”, *BH*, c. I, sy. 11, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 1 Kânunuevvel 1324, s. 226-231.
- _____, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Mabad”, *BH*, c. V, sy. 111, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 9 Mayıs 1327.
- _____, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Mabad”, *BH*, c. V, sy. 112, s. 2038-2039.
- _____, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Tesettür-ü Nisvan”, *BH*, c. V, sy. 110, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye, 2 Mayıs 1327, s. 2023-2024;
- _____, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Tesettür-ü Nisvan”, s. 2024-2025.
- _____, *Dinî Müceddidler*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1994.
- _____, *Mes'eleler Hakkında Cevaplar*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1995.
- Mutlutürk, Münire, *Kelâm Kaynaklarında Kadın*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

- Nasîruddin Tûsî, Ahlâk-ı Nâsîrî, 2. Baskı, çev. Anar Gaforov, Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- Nûreddin Aliyyü'l-Kârî, Şerhü'l-Emâlî, İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, (t.y).
- Necdet Subaşı, Din Ve Kadı Konulu Çalışmalarda Akademik Özgünlük ve Sahicilik Sorunu, Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, C. 17 S. 32. (2012), s. 39-55.
- Ortaylı, İlber, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- _____, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- _____, Son İmparatorluk Osmanlı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- _____, Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010
- _____, İmparatorluğun En Uzun Yılı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Osho, Provokatif Mistik, çev. Nihan Elçi, İstanbul: Omega Yayınları, 2007.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, c. I, Ankara: TTK. Yayınları, 2014
- Ömer Fevzi, “Kadınlığın Hakikati”, SR, c. XXIII, sy. 594, İstanbul: Eşref Edib, 27 Mart 1340.
- Ömer Lütfi, “Müslüman Kadınlarını Barlara, Şanolara Çıkarmak İsteyenlerin Nazar-ı Dikkatine: SR Ceride-i İslâmiyyesine, SR, c. XXIII, sy. 575, İstanbul: Eşref Edib, 15 Teşrin-i Sani 1339.
- Özarslan, Selim. “Peygamberin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, X/2-2006, s. 109-121.
- Özervarlı, M. Sait. Kelâm'da Yenilik Hareketleri, İstanbul: İSAM Yayınları, 1998.
- Öztürk, Mustafa. “ Tefsirlerdeki ‘ Tesettür Formu’ Üzerine”, İslâmiyat, c. 4. sy. 2, (2001).
- _____, Cahiliyyeden İslâmiyete Kadın, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Öztürk, Resul. Yeni İlm-i Kelam Hareketi ve Mehmet Vehbi Efendi, Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.
- _____, Yeni İlm-i Kelam Hareketi ve Mehmet Vehbi Efendi, s. 98-100, Mehmed Vehbi Efendi, el- Akâidü'l-Hayriyye, Ahmet Kâmil Matbaası, 1340-1343.
- Reşid Rıza, “Zehavizade Cemil Efendi'nin Kadın Meselesindeki Muhacemat-ı Şairanesi”, SM, c. V, sy. 120, İstanbul: Eşref Edib, 9 Kanunuevvel 1326.
- Rıza Tevfik Bölükbaşı, Musahabe-i İctihad: Musahabemizde Sû-i Tefehhüme Meydan Vermeyelim”, İslâmiyât, c. 4. sy. 2, (2001).
- _____, “Musahabe-i İctihad: Kadın Meselesi Etrafında”, İctihad, c. IV, sy. 94, İstanbul: Abdullah Cevdet, 20 Şubat 1329, s. 2097-2101.
- Roger Garaudy, Batı Terörü, çev. Ayşe Meral, İstanbul: Pınar Yayınları, 2007.
- Roux, Jean Paul. Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008, s. 138-139.
- Sadak, Necmeddin, “İctimaiyyat = Kadınlar Erkekleşiyor mu?”, Hayat Mecmuası, Ankara: Mehmed Emin (Erişirgil) , 3 Şubat 1927, c. I, sy. 10, s.184-185.

- Sadreddin, "Hukuk-ı Aile ve Usûl-i Muhakemat-ı Şer'iyye Kararnameleri Hakkında -I", SR, c. XV, sy.382, İstanbul: Eşref Edib, 12 Kânunuevvel 1334, s. 321-323.
- Said Halim Paşa, Buhranlarımız, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayınları, 2017.
- Saylan, Şenol. Mahmûd Esad Seydişehrî, Nikâh ve Talâk Kitabı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Schacht, Josept, "Zina", İA, MEB, XIII.
- Schopenhauer, Arthur. Aşka ve Kadınlara Dair Aşkın Meafiziği, çev. Ahmet Aydoğan, 6. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- _____, Kadınlar, Emeği Geçen: Mehmed Şerefeddin Yaltkaya, SM, c. VII, sy. 173, İstanbul: Eşref Edib, 15 Kânunuevvel 1327.
- Scott, Joan W. Feminist Tarihin Peşinde, der. Fahriye Dinçer-Özlem Aslan, İstanbul: BGST Yay. , 2003.
- Selahaddin Asım, "Kadın Gibi", İctihad, c. V, sy. 126, İstanbul: Abdullah Cevdet, 15 Kânunusani 1330, s. 454-456
- _____, "Kadın Gibi", İctihad, c. V, sy. 125, İstanbul: Abdullah Cevdet, 1 Kânunusani 1330. s. 436-438.
- _____, Türk Kadınlığının Tereddidi Yahud Karışmak, İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi Resimli Kütüphane Matbaası (ty).
- _____, "Tesettür ve Mahiyeti", İctihad, c. IV, sy. 100, İstanbul: Abdullah Cevdet, 03 Nisan 1330.
- _____, "Kadın ve Harp", İctihad, c. V, sy.127, İstanbul: Abdullah Cevdet, 30 Kânunusani 1330, s. 463-465.
- Strauss, Claude Lévi. Yaban Düşünce, çev. Tahsin Yücel, 4. Baskı, İstanbul: YKY. 2004.
- Şahin, Naim. "Gazâlî'de Etik-Estetik İlişkisi", Vefatının 900. Yılı Anısına Büyük Mütefekkir Gazâlî, Ankara: DİB, Yayınları, 2013.
- Şeker, Fatih M, Selçuklu Türklerinin İslam Tasavvuru, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Tabakoğlu, Ahmet, "Kadının Çalışmasının Sosyo-Ekonomik Gelişimi", Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: İSAV Yayınları, 1996.
- Tahir Harimi, "Medeniyette Kadınlar", Mihrap, cilt I, sy. 15-16, İstanbul: Ağah Matbaası, 1330 (1924).
- Tahsin Nahid, "Tenkid-i Âsar: Kadınlarımız, Celal Nuri Bey'in (Kadınlarımız) Eseri Münasebetiyle", İctihad, c. IV, s.70, İstanbul: Abdullah Cevdet, 04 Temmuz 1329, s.1534-1538.
- Tellioglu, İbrahim, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine" A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 55, Erzurum 2016, s. 209-224.
- Terzioğlu, Hülya, "Rahmet ve Bereket Kaynağı Kadını Mâtürîdî'den Okumak", Kadın Olmak, İslâm Gelenek Modernlik ve Ötesi, ed. Şule Albayrak, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

- Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Topaloğlu, Bekir, İslâm'da Kadın, İstanbul: Yağmur Yayınları (t.y).
- Troyskili Ahmed Taceddin, "İslâm Kadınları", Tearüf-i Müslimin, c. I, sy. 14, İstanbul: Ahmed Taceddin, Yakub Kemal, 2 Eylül 1326, s. 224-226.
- Tunaya, Tarık Zafer, İslamcılık Cereyanı II, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.
- Tuncer, Hüseyin, "Türk Yurdu" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 2012c. XLI, 550-551.
- Toksarı, Ali. "Hz Peygamber Devrinde Kadın", Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: İSAV Yayınları, 1996.
- Ülken, Hilmi Ziya, Türk Tefekkür Tarihi, 3. Baskı, İstanbul: YKY, 2007.
- _____, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- _____, Ziya Gökalp, Birinci Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay, 2006.
- Üzaydın, Abdülkerim, "Ar ap", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: İSAM, 1991, c. III.
- Yıldırım, Kadri. Kabul İle Red Arasında İslamî Feminizm, İstanbul: Avesta Yayınları, 2019,
- Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, çev. Ayşegül Çakan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- Z. N., "Türk Kadınlığı", Türk Yurdu (1. Seri), İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti, 8 Teşrin-i Sani 1333. c. XIII, sy. 19 (147), s. 3641-3643.
- Zilfi, Madeline C. , Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik ve Kadınlar, Çev. Ebru Bulut, 2. Basım, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2020
- Ziynetullah Nuşirevan, "Türk Kadınlığının Terbiyei Mevkii", Türk Yurdu (1. Seri), İstanbul: Türk Yurdu Cemiyeti, 17 Temmuz 1332. c. X, sy. 10 (114).
- Zupančić, Alanka. Cinsellik Nedir? , çev, Barış Engin Aksoy, İstanbul: Metis Yayınları, 2018.